

П. Карышковский.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIII

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

І. В. Бруяко – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;

О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

І. В. Немченко – к.і.н., керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;

О. Б. Дьомін – д.і.н., проф. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

І. С. Гребцова – д.і.н., зав. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;

О. М. Луговий – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;

В. В. Чепіженко – викл. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;

М. Д. Руссєв – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);

О. В. Сминтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;

С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 5 від 18 лютого 2021 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2021. –
442 с.

ISBN 978-617-689-412-4

*Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів
XIII ювілейних читань пам'яті П. Й. Каришківського, міжнародної
конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12–13 березня 2021 р.*

Збірка видана за спонсорської підтримки

І. М. Ковалья, В. О. Кравця, В. В. Левчука та С. Парадісопулоса

ISBN 978-617-689-412-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)

© Колектив авторів, 2021

© Одеський національний

університет імені І. І. Мечникова, 2021

*М. Ю. Відейко (Київ)***«УСАТІВСЬКІ ВІЙНИ»: ПОШУКИ СУПРОТИВНИКА**

Всебічне вивчення антропологічних матеріалів з некрополів усатівської культури надає у розпорядження археологів важливі та різноманітні відомості, які можуть бути використані при реконструкції давньої історії регіону. 1987 року одеськими дослідниками В. Петренком та К. Зіньковським опубліковано результати вивчення низки поховань з некрополів Усатова та Маяк зі слідами фарби, причому до роботи було залучено криміналістів. Останні зробили висновки стосовно травм, які були виявлені на рештках небіжчиків. Не викликало сумнівів те, що останні брали участь у бойових сутичках. Особливий інтерес становлять висновки стосовно зброї, яка була використана. На думку дослідників, сутички відбувалися з представниками «степових культур» того часу¹.

Свого часу автор звертався до цих матеріалів, зробивши висновок про те, що супротивниками усатівців у цих сутичках могло бути населення з західного берега Дунаю, а не войовничі «степовики»². Подальші археологічні дослідження, а також звернення до опублікованих відомостей надають нині змогу запропонувати іншу версію стосовно того, хто саме був ворогом похованих в курганах усатівської культури.

Для цього ми повторно розглянемо відомості стосовно характеру та кількості бойових травм, а також зброї, якою їх завдано. З опублікованої вибірки подібна інформація оприлюднена 1987 р. про 4 поховання, її ми наводимо нижче.

1. Усатове, безкурганний могильник, поховання 3/3. На черепі є три ушкодження у вигляді отворів, від яких ідуть радіальні переломи. Чисельні переломи походять від не менш як трьох ударів. Один (1) з них нанесений по темені округлим в перетині предметом (діаметр 2-3 см), можливо клевцем. Другий (2) удар завданий по лівій частині голови, можливо сокирою-молотом прямокутним в перетині з заокругленими кутами 4,7×4 см. Третій (3) удар, що викликав пролом лобної кістки діаметром 2,4 см, завдано клевцем. Порядок завдання ударів – перший і третій, другий завдано супротивнику, який лежав на землі³.

2. Усатове, II курганний могильник Курган П-5. На лівій теменній кістці прямокутна вм'ятина розмірами 4,2×2,4 см – слід заживленого удара, нанесеного лезовою частиною сокири-молота. Мала місце прижиттєва втрата передніх корінних зубів, верхні різці вибиті ударом круглого в перетині знаряддя діаметром 1-2 см⁴.

3. Усатове, II курганний могильник. Курган II-9, пох. 2. У лівій частині лобної кістки сліди удару: отвір 3,4×2,7 см. Наслідки удару, нанесеного тупим предметом, вірогідно сокирою-молотом з овальним перетином відповідних розмірів⁵.

4. Маяки, пох. 5, скелет 2. На черепі сліди 6 ударів. Вірогідно, нанесені обушковою частиною сокир-молотів⁶.

Для зручності ми звели відомості стосовно ушкоджень та зброї у таблицю 1. Крім визначення зброї, запропонованого 1987 р., пропонуємо власні версії.

Таблиця 1. Відомості стосовно бойових травм, виявлених у небіжчиків з поховань усатівської культури: вид зброї, число ударів

Поховання (№ по списку вище)	Вірогідна зброя, висновок експертів 1987 р.	Вірогідна зброя	Всього завдано ударів
1	Удари 1, 3. Клевець Удар 2. Сокира-молот	1, 3. Сокира-молот, лезо 2. Сокира-молот, обух	3
2	Удар 1. Лезова частина сокири-молота Удар 2. Кругле знаряддя	1. Сокира-молот, обух 2. Руків'я сокири-молота	2
3	Удар 1 сокира-молот	1. Сокира-молот, обух	1
4	Удари 1-6. Сокира-молот	Сокира-молот, обух?	6
4	ВСЬОГО		12

Пишучи про бойові травми, автори дослідження відзначали також і такі обставини, як «професіоналізм ударів» і «масовий характер сутичок»⁷. Це і не дивно, адже йдеться про спеціалізовані засоби – сокири-молоти, застосування яких передбачає постійні тренування. А це означає, що у середовищі, з якого походили супротивники усатівських воїнів, сокира-молот була звичною та

поширеною зброєю. Груповий характер сутичок передбачає наявність певної кількості таких тренуваних бійців.

Як бачимо, згідно опублікованих висновків експертів, для 4 небіжчиків налічено 12 завданих ударів (таблиця 1). Розподіл числа ударів по випадкам – 3-2-1-6. Основне знаряддя завдання тілесних ушкоджень – сокира-молот (9 ударів), з них лезом завдано 1, обухом – 6, для 3 не визначено. У трьох випадках зазначено форми та розміри ран – прямокутна із заокругленими кутами 4,7×4 см (ударну частину не визначено), прямокутна 4,2×2,4 см (лезо), овальна 3,4×2,7 см (не визначено). На наш погляд, розміри та форма зазначених ран свідчать про те, що усі вони найвірогідніше завдані обуховою частиною сокир-молотів. Насамперед це стосується травми розмірами 4,7×4 см.

На користь цієї думки свідчить практика та прийоми застосування середньовічних бойових молотів, які добре відомі за писемними джерелами. Так, у одному з ілюстрованих рукописних фехтбуків, датованому 1443 р., докладно показано як саму зброю, так і різноманітні прийоми її застосування. Основною робочою частиною у них була саме пласка сторона, яка відповідає обуху кам'яної сокири-молота давніх часів. Гострий «кльов» середньовічних бойових молотів таким чином відповідатиме лезовій частині кам'яних сокир-молотів. Ударів також завдавали кінцем руків'я, в тому числі в обличчя⁸. Його окуували залізом, а часом додавали вістря, що перетворювало держак на небезпечну зброю колючої дії. Поширена назва різновиду цієї зброї в Україні – «обушок» ніби підкреслює, яка її частина розглядалася в якості основної.

Можливо спробувати реконструювати деякі деталі сутичок, у яких приймали участь усатівські воїни, враховуючи зафіксовані експертизою обставини. Для більшості бійців «робочою», як правило, є права рука, і тому перший удар вони завдають зазвичай справа наліво. Тому припадає він на праву частину голови або тулуба супротивника. Наступний удар завдають у зворотному напрямку, по лівій стороні голови або тулуба супротивника. При цьому руків'я довжиною 30-50 см повертається в руці на 180 градусів, тому удар завдають іншою частиною зброї. Таким чином, при використанні сокири-молота, якщо перший удар завдають лезом, то другий буде завдано обухом і навпаки.

Привертає увагу та обставина, що у трьох випадках з чотирьох удари завдано саме по лівій частині голови, що, можливо, не є випадковістю. Це, на наш погляд, може свідчити про наявність відпрацьованих прийомів володіння сокирою-молотом та певної стратегії ведення бою з використанням цього виду зброї.

Супротивника у трьох випадках «діставали» з другого удару, якщо діяли правою рукою, або з першого – якщо лівою, що виглядає менш поширеною опцією.

В одному випадку удару завдано як сокирою-молотом, так і «круглим предметом» діаметром 1–2 см – цей удар вибив передні зуби. В якості цього знаряддя цілком могло бути використано руків'я сокири-молота, яке має відповідний діаметр. Цей удар мало бути завдано другим по черзі після ураження обухом лівого боку сторони голови. Таким чином, зроблені раніше висновки стосовно професіоналізму супротивників усатівських вояків виглядають достатньо вагомими та переконливими. З іншого боку, слід згадати, що кілька небіжчиків за життя належали до місцевої військової еліти, тобто мали бути досить вправними бійцями. Обставини смерті можуть свідчити, що вони виявилися не готовими до протистояння застосуванню супротивником незнайомої зброї та прийомів її використання. Можливий також варіант несподіваного нападу.

Привертає увагу висновок стосовно збереженості тіл небіжчиків. Його, на думку експертів, можливо пов'язати із великою втратою крові. Це цілком відповідає наслідкам описаних вище бойових травм⁹. Можлива також версія стосовно того, що минув якийсь час від загибелі до захоронення, що в свою чергу можна пов'язати з різними обставинами. Серед них – вимоги поховального ритуалу, а також час, необхідний на переміщення тіл від місця загибелі до місця поховання.

Отже, супротивники усатівців були досвідченими воїнами, які професійно володіли сокирами-молотами, а події могли розгорнутися далеко від місця захоронення. За сучасними уявленнями час існування усатівської культури охоплює півтисячі років між 3500–3000 рр. до н.е., а територія на півночі доходить до Поділля, на сході – до Південного Бугу, на заході – до Дунаю. Які спільноти цього часу в окресленому регіоні та на його межах відповідали такій вимозі, як масове поширення сокир-молотів?

Названі дослідниками «сусідні степові культури доби бронзи» усатівського часу не мають вагомих арсеналів кам'яних сокир. Останні більш-менш представлені в степу починаючи з горизонту ямної (буджацької) культури. У зводі Л. Субботіна є згадка про 31 подібний виріб (включно з заготовками та випадками повторного використання), в тому числі є знахідки у похованнях¹⁰. Серед них є вироби, які мають обухи прямокутні у перетині, які відповідають зафіксованим криміналістами знаряддям вбивства. Що цікаво, є також сокири з круглим обушком, сліди від ударів якими теоретично могли б відповідати «кловцям», зазначеним експертами¹¹. Радіовуглецеві дати

вказують на вірогідність співіснування усатівської та буджацької культур близько 3000 р. до н.е.¹², і, відповідно, можливість конфліктів в період формування нової культурної ситуації. Але чи були «степовики» єдиним джерелом небезпеки для усатівців?

У зазначений період поза степовою смугою існувало кілька спільнот, які масштабно використовували бойові сокири-молоти. На захід від усатівців це комплекси типу Єзеро. На північ – найближча культурна група з сокирами – софіївська – трипільського походження на Середньому Дніпрі. Але вона розташована надто далеко, а форми сокир та їх параметри не відповідають травмам, виявленим на усатівських черепах.

Привертає увагу північна межа усатівських володінь, на якій зафіксовано пам'ятки типу Гордінешть та культури шнурової кераміки – КШК¹³. Якщо для першої сокири-молоти були екзотикою, то для другої – масовим видом зброї. Саме у КШК нема проблеми знайти вироби з потрібними параметрами – як для лезових частин, так і для обушків. Власне, зазначені вище сокири-молоти ямної культури у більшості мають прямі аналоги у арсеналах КШК.

Свого часу І. Алексеева збрала знахідки з ареалу Північно-Західного Причорномор'я, які, на її думку, можливо співвіднести з КШК. Серед них є і декілька сокир-молотів¹⁴. Крім того, відомі і керамічні вироби, які дослідниця віднесла до КШК, які можна розглядати в якості індикатора проникнення цього населення з півночі. На думку С. Іванової, носії КШК могли рухатися до Причорномор'я по Дністру¹⁵.

Таким чином, учасниками конфліктів з усатівцями могли бути різні групи населення другої половини IV – межі III тис. до н.е – як ранні «ямники», так і пізньотрипільське населення, носії КШК та вихідці з західних територій. Усі вони мали в своєму розпорядженні бойові сокири-молоти і відповідним чином підготованих бійців.

Причому застосування подібного озброєння у ближньому бою надавало їм певну перевагу над усатівцями, які, схоже, не були знайомі з подібним стилем поєдинків. Адже у бою загинули не лише рядові воїни, але і представники місцевої еліти. Можливо, в даному випадку вдалося натрапити на сліди історичних подій, які відображають встановлення північної межі між культурними групами Трипілля та Усатовим у другій половині IV тис. до н.е, або ж тими, що призвели до змін у етнокультурній ситуації в регіоні близько 3000 р. до н.е., коли тут склалася буджацька версія ямної культури.

Подальші подробиці можна отримати, продовживши комплексне дослідження антропологічних матеріалів, які зберігаються

у Одеському археологічному музеї. Нині можливо провести криміналістичну експертизу із застосуванням сучасних технологій, більш детально дослідити сліди бойових травм, отримати тривимірні зображення частин зброї, якою завдано ураження і так далі.

Потрібно також датувати кожне з поховань, що дозволить приблизно встановити час подій. Не виключено, що матеріали, здобуті під час розкопок в Усатовому та Маяках декілька десятиліть тому, ще відкриють у майбутньому чимало таємниць давно минулих «усатівських воєн», які мали місце понад п'ять тисяч років тому.

¹ Зиньковский К. В. Петренко В. Г. Погребения с охрой в усатовских могильниках // СА, 1987. № 4. С. 24-39.

² Відейко М. Ю. Три епізоди з трипільських воєн // Військово-історичний альманах, 2002. № 3. С. 48-54.

³ Зиньковский К. В. Петренко В. Г. Погребения с охрой в усатовских могильниках ..., с. 26-27

⁴ Там же, с. 28.

⁵ Там же, с. 28.

⁶ Там же, с. 30.

⁷ Там же, с. 37.

⁸ Hergsell G., Talhoffer H. Talhoffers Fechtbuch (Gothaer Codex) aus dem Jahre 1443: gerichtliche und andere Zweikämpfe darstellend. Prague, 1889: на ілюстраціях показано: бойові прийоми застосування дворучного молота: р.160-166; 279-292; 165 — удар руків'ям молота в обличчя; р. 236-237 – варіанти констукцій бойового молота першої половини XV ст.

⁹ Зиньковский К. В. Петренко В. Г. Погребения с охрой в усатовских могильниках ..., с. 31.

¹⁰ Субботин Л. В. Орудия труда, оружие и украшения племен ямной культуры Северо-Западного Причерноморья // Материалы по археологии Украины. Одесса, 2003. С.12-19, таб. 12-16.

¹¹ Там же, таб. 13, 1,2.

¹² Иванова С. И. Ямная (буджакская) культура // Древние культуры Северо-Западного Причерноморья. Одесса, 2013. С. 223.

¹³ Ivanova S. V., Toshev G. N. The Middle-Dniester Cultural Contact Area of Early Metal Age Societies. The Frontier of Pontic and Baltic Drainage Basins in the 4Th/3Rd-2Nd Millennium BC // Baltic-Pontic Studies. Vol. 20: 2015. P. 336-405.

¹⁴ Алексеева И. Л. Элементы культур шнуrowой керамики в памятниках ранней поры бронзового века Северо-Западного Причерноморья // Северное Причерноморье. Киев, 1984. С. 23-34; рис. 2.

¹⁵ Иванова С. В. «Подільський фронтир»: енеоліт та бронзова доба на порубіжжі двох регіонів // Археологія Поділля. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Вінниця, 16 жовтня 2019 р.) / за ред. проф. Р. О. Литвиненка. Вінниця, 2019. С. 45, рис.2.

Перелік скорочень**Список сокращений****Abbreviations**

AB – Археологические вести

АДУ – Археологічні дослідження на Україні

АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АИУ – Археологические исследования на Украине

АКМ – Археологические культуры Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АО – Археологические открытия

АП – Археологічні пам'ятки

БАЭ – Бугская археологическая экспедиция

БФ – Боспорский феномен

ВДИ – Вестник древней истории

ВХНУ – Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

ДАОО – Державний архів Одеської області

ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.

ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения

ЗОО – Записки Одесского археологического общества

ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей

ИА АН УССР – Институт археологии Академии Наук УССР

ІА НАН України – Інститут археології Національної академії наук України

ИГАИМК – Известия Государственной академии истории материальной культуры

ИИАК (ИАК) – Известия императорской археологической комиссии.

ИИМК АН СССР – Институт истории материальной культуры Академии Наук СССР

ИРАИМК – Известия Российской академии истории материальной культуры

КККТ – Культурний комплекс Кукутень-Трипілля

КСИА – Краткие сообщения Института археологии

КСОГАМ – Краткие сообщения Одесского государственного археологического музея

МАПП – Матеріали з археології Північного Причорномор'я

МАСП – Матеріали по археології Северного Причерноморья

МГУ – Московский государственный университет

МИА – Материалы и исследования по археологии СССР

НА ІА НАНУ – Научный архив Института археологии Национальной Академии Наук Украины

- НБУВ – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
НГУ – Николаевский государственный университет
НИЦ – Научно-исследовательский центр
НКМ – Николаевский краеведческий музей
НО – Надписи Ольвии (1917-1965). М., 1965.
НС – Нумизматика и сфрагистика
НЭ – Нумизматика и эпиграфика
ОАМ НАН України – Одеський археологічний музей Національної академії наук України
ОНУ імені І.І. Мечникова – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
РА – Российская археология
РАЕ – Российский археологический ежегодник. Санкт-Петербург.
СА – Советская археология
САИ – Свод археологических источников.
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса
СХМ – Сообщения Херсонского музея
Тр. ГЭ – Труды Государственного Эрмитажа.
AGZ – Akta Grodzkie i Ziemskie: dokumenty. Lwów,
AHME – Analecta hymnica medii aevi
CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum
IGBR – Mihailov G. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae. Serdicae, 1970. Vol.1. Ed.2.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
JRA – The Journal of Roman Archaeology
JRS – The Journal of Roman Studies
MPH – Monumenta Poloniae Historica
MS – manuscript – рукопис, манускрипт
RIC – The Roman Imperial Coinage. Зокрема: RIC II – Roman Imperial Coinage. Volume 2: Vespasian to Hadrian / Ed. Mattingly H., Sydenham E. A. London, Spink & Son, 1926.
SNG – Sylloge Nummorum Graecorum
SP – Stratum plus
ZDM – Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska–Kuraś i S. Kuraś. Wrocław
ZfN – Zeitschrift für Numismatik

<i>Зміст</i>	<i>Содержание</i>	<i>Contents</i>
<i>Немченко І. В.</i> 100-річчя Петра Йосиповича Карышковського (1921–1988).....		5
<i>Демин О. Б.</i> Путь к античной нумизматике: формирование научных интересов П. О. Карышковского		14
<i>Сапожников И. В.</i> К 100-летию профессора П. О. Карышковского: жизнь и творчество по сокращенной программе.....		21
<i>Избаи-Гоцкан Т. А., Колесниченко Е. А.</i> К вопросу о творческом наследии Петра Осиповича Карышковского		33
<i>Агульников С.</i> Комрат-ХV – новое поселение античного периода в Буджакской степи.		37
<i>Ardeț A.</i> A new reinterpretation of a type of North Pontic amphora discovered in Dacia at Drobeta.....		45
<i>Белецкая О. В.</i> «Czarnigrod, ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat...» (Черный город в XIV-XVI вв.)		48
<i>Bodzek J.</i> Coins struck in the Black Sea Region donated by Stanislaw Mineyko in the collection of the National Museum in Krakow		57
<i>Бодзек Я., Мызгин К.</i> По разным сторонам стены: находки монет Боспорского царства на Верхнегерманском и Ретийском Лимесе....		61
<i>Булатович С. А.</i> Колхидки в собрании Одесского археологического музея		71
<i>Бурдо Н. Б.</i> 100-річний ювілей Марії Гімбутас		76
<i>Відейко М.Ю.</i> «Усатівські війни»: пошуки супротивника.....		83
<i>Главенчук А. В.</i> Объекты зооморфной скульптуры и технология их изготовления на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2		89
<i>Головка О. Б.</i> Битва на р. Мозгава 13 вересня 1195 р. (причини, хід і наслідки конфлікту)		96
<i>Гордієнко Д. С.</i> Трансформації в українській торгівлі пізнього середньовіччя за дослідженнями Михайла Грушевського		103

<i>Гребенников В. Б.</i> История исследований поселений бронзового века в Нижнем Побужье.....	110
<i>Гребцова И. С.</i> Картины голландского караванджиста Геррита ван Хонтхорста в европейских музеях	116
<i>Грицюта О. О.</i> Експериментальні дослідження на базі Анетівської палеолітичної експедиції протягом польового сезону 2020 р.....	127
<i>Гуменний В. Л.</i> «ARMENIA...IN POTESTATEM P. R. REDACTAE»: Вірменія в контексті репрезентації римської політики на Сході в добу Траяна.....	132
<i>Демчук С. А.</i> Еразм Роттердамський, «Світське застілля» та «реформа» бенкету	138
<i>Димидюк Д. А.</i> Наконечник важкого списа з території Двіну (X–XIII ст.).....	145
<i>Добролюбский А.О., Смирнов И.А.</i> «...Что тут хан имел в виду...»?	150
<i>Зелинский А. Л.</i> Антиох II и Родос во время II Сирийской войны: возможная цель военного альянса.....	158
<i>Иванова С. В., Красножон А. В.</i> Археологические поиски Хаджибейского замка.....	164
<i>Івлєв К. О., Сорочан С. Б.</i> Про типову кар'єру вченого ромєя XV ст. (за матеріалами сатиричного діалогу «Мазаріс»).....	173
<i>Кахидзе Э.</i> Исторические данные о крепости Апсар.....	179
<i>Кіосак Д.</i> До абсолютної хронології найсхідніших поселень культури лінійно-стрічкової кераміки	187
<i>Козленко Р. О.</i> Монети ранньої Римської імперії в Ольвії: динаміка надходження	197
<i>Колесниченко А. М.</i> Нові черняхівські поселення на Кривоозерщині.....	206
<i>Croitoru C.</i> The <i>Venus pudica</i> Phenomenon (I). ITS beginnings.....	214
<i>Лагодич В.Ю., Овсінський Ю.В.</i> Зовнішньополітичні відносини Аварського каганату та Візантійської імперії у VI-VII ст.	219

<i>Левченко В. В.</i> З історії конфліктів у співтоваристві українських археологів наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр.....	225
<i>Лиман С. И.</i> Анализ средневековых источников в публикации К. П. Пауловича «Конспект, или краткое изложение дипломатики вообще» (1829)	231
<i>Ліхтей І. М.</i> Протидія чеського короля Вацлава I монголо-татарській загрозі у 1241 році.....	237
<i>Лобанова М. А.</i> Реконструкція плану трипільського поселення Сабатинівка I за архівними матеріалами.....	244
<i>Луговий О. М.</i> Ще раз про Маврокастрон та Аспрокастрон. «Чорне» ім'я «Білої» фортеці?	252
<i>Майборода П. А., Волканов С. И.</i> Римский эпос о Пунической войне: попытка перевода и комментария к книге II (1-60) Силия Италика	261
<i>Масюта Д. А., Пиструил И. В.</i> Археологические разведки вблизи парка «Дюковский сад» в г. Одессе	270
<i>Mercer M.</i> The Tower of London during the Wars of the Roses: The Bastard of Fauconberg's attempted attack of May 1471	278
<i>Милашевський О. С., Головка С. В.</i> Поселення черняхівської культури Лозувата-1 Ульянівського району Кіровоградської області.....	286
<i>Николаев Н. И.</i> Ольвийские «борисфены»: П. О. Карышковский или В. А. Анохин?	290
<i>Одрін О. В.</i> Грецькі <i>eschatia</i> і аграрна історія полісів Північної Надчорноморщини	299
<i>Охотников С. Б.</i> Научные археологические общества в Одессе.....	306
<i>Охріменко О. С.</i> Молитва ангелу-охоронцю з французького Часослова XIV ст. з колекції НБУВ.....	312
<i>Паламарчук С. В.</i> Об античных предшественниках городов левобережья Нижнего Дуная в Одесской области	316
<i>Пересунчак О. С.</i> Березівка III – пам'ятка білозерської культури на Середньому Побужжі	325
<i>Пилипчук Я. В.</i> Социальная терминология и властные структуры в истории Кавказской Албании	329

<i>Попова Т. Н.</i> Бициллиеведение: имена и смыслы.....	337
<i>Прохненко І. А., Жиленко М. А., Калініченко В. А.</i> Фальшивомонетна справа на Хустському замку	345
<i>Редина Е. Ф., Савельева Е. С.</i> К вопросу о терракотовых «погремушках» Боспора	354
<i>Руссев Н. Д.</i> Денежное обращение и монетные эмиссии правобережного Поднепровья в эпоху Золотой Орды.....	362
<i>Ручинська О. А.</i> Благодіяння ольвійської еліти у перші сторіччя н.е.	369
<i>Савельев О. К.</i> Фрагмент римского фигурного светильника из Тиры.....	374
<i>Сапожников И. В., Синельников А. С.</i> О римских земляных линейных укреплениях и дороге варваров близ Ольвии.....	381
<i>Снытко І. А., Бондаренко А. А., Алексеев А. М.</i> Новая ольвийская бронзовая монета V в. до н.э. из Гилеи	392
<i>Федорук А. В.</i> Битва при Мурсе (351 г.) в освещении риторических произведений цезаря Юлиана	398
<i>Ціватий В. Г.</i> Концепт «конгруентність» у теорії та практиці дипломатії ранньомодерної Європи: інституціональний дискурс	405
<i>Чепіженко В. В.</i> Аристократичні спільноти в Англії XIV ст. (на матеріалах справи геральдичної суперечки Скрупа проти Гросвенора)	411
<i>Черниенко Ю. А.</i> По поводу некоторых разногласий по вопросам истоков позднебронзовой металлургии юга Восточной Европы	419
<i>Янов Д. М., Корпусова І. В.</i> Російські срібні монети XIV–XX ст. в колекції Одеського археологічного музею: загальний огляд	425
<i>Кушнір В. Г., Сминтина О. В.</i> Олександр Миколайович Дзиговський (15.02.1953 – 29.12.2020)	430
Перелік скорочень	436

Наукове видання

Головний редактор
Немченко Ірина Вікторівна

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я
Випуск XIII

В авторській редакції

Підписано до друку 22.02.2021 року
Папір офсетний

Формат 60×84/8
Тираж 100 екз.

Друк офсетний
Замовлення № 20

Видавництво тов «Удача», Свідоцтво ДК № 4241 від 23.12.2011р.
м.Одеса, вул. Гаванна, 3 тел. (048) 726-54-37, e-mail: mostik-1@ukr.net